

מאורות חנוכה

מו"ר הרב משה ארנרייך שליט"א

ראש כולל ארץ חמדה - ירושלים

"הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים וגם ישנים"
(שה"ש ז:יד)

מדרש פליאה דורש את הפסוק על שני ענינים, שלכאורה אין
ביניהם כל קשר:

"הדודאים נתנו ריח" – אלו דודאי ראובן (ברא' ל: יד-טז).

"ועל פתחינו כל מגדים" – אלו המגדים (השמנים) של נר חנוכה.

כמו"כ, מצינו בגמ' שבת (כב.) סמיכות בין דרשת רב כהנא שנה
חנוכה שהניחו למעלה מכל אמה פסול לבין דרשתו, "והבור ריק אין
בו מים" – אבל נחשים ועקרבים יש בו. מכיוון שיודעים אנו שראובן
הוא זה שהציע להשליך את יוסף לבור, הרי לנו מקור שני שמקשר
בין ראובן בפרט, ומכירת יוסף בכלל, לנר חנוכה. והדבר אומר
דרשני.

בחנוכה, להבדיל מפורים, תוקנה ברכה לא רק למדליק אלא גם
לרואה: "הרואה נר של חנוכה צריך לברך" (שבת כג.). כנראה
שאותם מסרים העוברים אלינו בהדלקת נר חנוכה יכולים לעבור גם
בלי מעשה הדלקה בפועל. גם הרואה יכול לקלוט ולהתפעל
מהמסרים. אנו ניקח רק שלושה מהם, וזרכם ננסה לעמוד על
הקשר שבין נר חנוכה לבין ראובן.

מישור מנהיגות

חז"ל ראו להפריד בין ה"חציו לה" ובין ה"חציו לכם" בחגים שתיקנו. חנוכה קבל את ה"חציו לה", ואילו פורים את ה"חציו לכם". הבדל זה נעוץ בסוג הגזירה, שהרי לא הרי גזירת היוונים שבחנוכה על התורה והמצוות, ענייני רוח, כהרי גזירת שמד פיזי שבפורים. אך מדוע לא ניתן מקום גם ל"חציו לכם" בחנוכה, נוסף על ה"חציו לה"?

הרמב"ן בפרשת ויחי (ברא' מט:י) רואה באי-השרדות ממלכת החשמונאים עונש. "לא יסור שבט מיהודה", צווה יעקב, והם – הכהנים – נטלו לעצמם כתר מלוכה שלא כדין. "כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחה תורה ומצוות מישראל, ואעפ"כ נענשו עונש גדול". גם צדקתם לא עמדה להם עת ניסו לפגוע בשושלת יהודה. תיאורו של הרמב"ן והערכתו אליהם אינם נזקפים להם ביום חטאם בכך.

בספר מלכים מתוארות שלוש מרידות במלך יהודה, ותמיד ראו המורדים להמליך תחת המלך המודח את בנו. מאידך גיסא, היו שמונה מרידות במלך ישראל, ובכולן נטלו הקושרים את המלוכה מבניו. לומר לך שגם מבחינה היסטורית המלוכה ליהודה היתה חוק ולא יעבור. מה א"כ היתה מחשבת החשמונאים? מסתבר, שהם הקריבו נפשם לצאת ולהלחם, ומשנצחו חשבו שמי שחרף נפשו ראוי לבוא ולקצור את הפירות. יתר על כן, אולי אף סברו שהם המועמדים הלגיטימיים למלוכה באותה תקופה – שהרי האחרים לא נטלו יוזמה ולא הושיעו את ישראל בצר להם.

כאן, בעמדנו על פשרו של מנהיג אמיתי, קישרו חז"ל בין ראובן לחנוכה. ראובן הפסיד אמנם את הבכורה, אך רק את הזכויות שבה

ולא את רגש האחריות. "וישב ראובן אל הבור" (ברא' לז:כט) משהו מציק לו עדיין. נשאר לו רגש של נוטל אחריות גם משאיבד את היתרונות שבבכורה. ולכך הרי היה מיועד משנולד... "ראובן: אמרה לאה ראו מה בין בני לבין חמי" (ברא' כט:לב), שהרי עשו בעט בחובות הבכורה בעודנה בידו, ואילו ראובן נשא בעול משנסתלקה הימנו.

זהו מסר למנהיג האידיאלי – הצלת עם ישראל ושבטי י-ה הוא שכר כשלעצמו. אין לצפות לשכר נוסף בדמות מלוכה וכדומה. כל ביטוי של חנוכה הוא רוחני – וכאן נכשלו החשמונאים במקום שבו הצליח ראובן. הם ניסו לקצור את הפירות, ולא השכילו להבין שתפקידם כמנהיגי עם הוא רק לזרוע ולחרוש.

מישור ארץ ישראל

אין בתורה ובחז"ל מועד ארוך כחנוכה. ולא זו בלבד, אלא שגם נקבעה הלכה כבית הלל להיות בו מוסיף והולך. חנוכה הוא גם החג היחידי שאירע בארץ ישראל.

בסיפור מכירת יוסף, היו שלוש גישות: שמעון ולוי רצו להרוג את יוסף, ראובן רצה להכניסו לבור, ויהודה מציע למוכרו. בקריאה ראשונה היינו מצפים שחז"ל יעדיפו את עצת יהודה על פני עצת ראובן. שהרי אין להשוות בור מלא נחשים ועקרבים לירידה למצרים בלבד. שם הסיכוי לחיות גדול יותר. וראה זה פלא! "למען הציל אותו מידם" (ברא' לז:כב) כך מתאר הכתוב את ראובן – מציל! ויהודה? עליו דרשו חז"ל גזירה שווה "מה בצע" – "ובוצע ברך נאך ה'", שכל המברך את יהודה מנאץ את ה'.

הדברים יובנו ע"פ מאמרם של חז"ל, "מוטב ללון במדבריות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטריות של חוץ לארץ" (ב"ר לט:י). על אף שיהודה מציע הצעה הגיונית יותר, הוא נדרש לגנאי, שהרי

מעדיפים נחשים ועקרבים שבבורות א"י מכל הנכאות ולוט שבמצרים (וראה בב"ב צא. באיזה מקרים נדירים התירו לצאת מא"י).

עיון בפרשת וישלח במעשה שכם ודינה יחדד את הדברים. יעקב לא מסתייג מהרג שכם ואנשיו. אלא, טוען יעקב טענה טכנית... "ונשמדתי אני וביתי" (ברא' לד:ל) – אין טעם בהריגה אל מול הגויים הרבים שמסביב. כנגדו, שמעון ולוי עונים בלהט, כדרכם של צעירים, "ויאמרו, הכזונה יעשה את אחותינו?!" אז מופיע ה' בתחילת פרק ל"ה, ומצווה על עליית יעקב לבית אל. מה הקשר בין הדברים?

מסר גדול חבוי כאן: אם תהיה בגולה, אל תחשוב שתוכל להתחמק משאלה קיומית זו. דיון זה, האם לצאת ולנקום בצרינו, או להבליג עקב הסיבות המחייבות, יהיה לנצח בגולה. הפתרון היחיד הוא: "קום עלה בית אל". שם, במקום אבותיך, במקום המקדש, הכל יתברר.

מישור הערבות בעם ישראל

יהודה ויוסף הם הדמויות הדומיננטיות בסיפור המכירה. 'הצמח צדק' מסביר את הפסוק, "יוסף ה' לי בן אחר" (ברא' ל:כד) כהכרזה על ייעודו של יוסף. יוסף יגרום לכל אדם שהוא בבחינת 'אחר', שמרגיש לא שייך, להיות בן. "אפרים בעמים יתבולל" (הושע ז:ח), הוא יוצא כלפי חוץ. ויהודה סובר שלא, הבניה תיעשה דרך הצד הפנימי, דרך עם ישראל, לא דרך החוץ.

את שורש הדברים ניתן למצוא עוד באימהות עצמן. רחל היא חיצונית, יפת תואר ויפת מראה. ולאה – עיניה רכות, והרואה לא בין שריסיה נשרו כי היתה מיועדת לעשו. בכייתה הפנימית של

לאה לא ניכרת אלא למי שיראה ללבב. אך כלפי חוץ – אין. כך בחייהן, וכך גם במותן. רחל נקברת בדרך, במקום שכולם רואים. ולעומתה, לאה נקברה במערה, חבויה, נסתרת.

בניינו של העם יהיה לעתים מלאה ולעתים מרחל. "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה" (דב' יב : ט) מנוחה – זה משכן שילה, נחלה – זה בית עולמים (רש"י שם). לפעמים צריכים לנוח במקום ציבורי, משכן שילה, שהרי שם יש דין של "כל הרואה". ויש שזקוקים למקדש, לבית סגור ומסוגר מרוחות הזמן. עץ אפרים ועץ יוסף הם רק הבסיס, ועליהם, "רועה אחד ורעה אתהן, את עבדי דוד" (יחז' לד:כג). כשכולם יבינו שהמרכז הוא בדוד, ביהודה, יתאחד העם.

וכאן בא הקשר שבין המכירה לנס חנוכה.

"כתבו לכם על קרן השור אין לנו חלק ונחלה באלוקי ישראל" – זוהי גזירת יון . מדוע דוקא על קרן השור? יוסף, השור, קורץ מאוד ליוונים. הוא מסמל את מקור גאוותם, שהרי הם דוגלים ביציאה אל החוץ. והחשמונאים, שבט הכהנים, מתקנאים לשם ומבררים שכלפי חוץ – צדק יהודה, ודרך הבידול הוא מקור גאוותינו. ויוסף צודק רק כלפי פנים, כלפי כל אחד מישראל אז עלינו לצאת, לנסות להבין איש את רעהו. אולם ברה"ר דרך יהודה תנצח, ו"עם לבדד ישכון".